УДК 378.018:005.336.5 **Бєльчева Т.Ф., Бєльчев П.В.**

АКМЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СТУДЕНТІВ МАГІСТРАТУРИ

Постановка проблеми. Можливість плідного використання ідей управління у педагогіці доведена багатьма вченими. Управлінський підхід до організації педагогічного процесу реалізується в різних дослідженнях, а саме: функціонування різних форм і процесів навчання; організація національного виховання школярів; розвиток творчих здібностей особистості у навчально-виховному процесі; формування спеціальних педагогічних і професійних умінь майбутніх учителів; оволодіння знаннями щодо управління освітніми закладами тощо. Разом з тим, залишається недостатньо розробленим саме акмеологічний підхід до формування особистості майбутнього вчителя-професіонала, до управління розвитком акмеологічних інваріант педагогічного професіоналізму магістрів. В той же час, Н.Кузьміною було доведено, що лише 5% тих, хто оволодів професією стають професіоналами високого класу, останні ж мають скромніші успіхи, а це означає і нижчий рівень самореалізації у професійних і життєвих сферах. Проте, як засвідчують дослідження, акмеологічні знання допомагають людям у особистісній і професійній самореалізації виправити цю диспропорцію від 5% до 95% [3, с. 60].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками акмеологічного напрямку у педагогіці є такі вчені як В.Андрущенко, Ю.Гончаров, І.Зязюн, Н.Кузьміна, А.Маркова, Т.Троїцька. В останнє десятиріччя інтенсивний розвиток отримали ідеї акмеології, що пов’язані з професійними досягненнями зрілої особистості (О.Деркач, В.Зазикін, В.Семиченко). На сучасному етапі предметом наукових досліджень є вчитель, який розвивається як особистість та є спроможним самореалізуватися через високопрофесійні досягнення (Н.Гузій, Л.Орбан, Є.Павлютенков, В.Радул). Вивченню акмеологічних закономірностей розвитку педагогічного професіоналізму присвятили свої наукові праці А.Павленко, Т.Сущенко, Л.Хомич, Ю.Присяжнюк та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба теоретичного обґрунтування акмеологічних умов і факторів, які впливають на прогресивний розвиток професіоналізму випускника магістратури за педагогічними спеціальностями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акмеологічний напрямок сучасної професійної педагогіки пов’язаний з інтенсивним розвитком акмеології (від грец. – акме – вершина). Предметом досліджень цієї науки є закономірності та феномени розвитку людини на етапі її зрілості. Ступінь зрілості – акме розглядається як багатомірний стан людини, що включає в себе професійні, особистісні та соціальні досягнення [2, с. 28]. На сучасному етапі розвитку суспільства необхідність у акмеологічних знаннях у процесі професійної підготовки вчителя з магістерською освітою суттєво актуалізувалась. Це пов’язано, перш за все, з тим, що головною рисою

акмеології є її міждисциплінарні зв'язки, а це одна з умов формування у студентів магістратури готовності до ефективної реалізації власної професійної діяльності. Наші дослідження довели, що становлення педагога-професіонала досягається через формування у нього загальної системи знань, що ґрунтується на основі міждисциплінарних зв'язків педагогіки і психології вищої школи, гносеології, змістом та методиками викладання навчальних предметів, вивчення концептуальних основ сучасних педагогічних технологій, формування на основі системи фундаментальних теоретичних знань уміння управляти педагогічним процесом у школі. З розвитком теорії акмеології стає зрозумілим, що поняття професіоналізму набагато ширше ніж визначений рівень виконавської майстерності. Ця категорія має відображати не тільки сформованість педагогічних умінь і навичок, а й складну систему особистісно-професійних якостей, активну творчість і креативність у розв'язанні професійно-педагогічних завдань. Саме акмеологія дозволяє нам розглядати процес професійної підготовки вчителя як формування взаємопов'язаних складових: професіоналізм особистості та професіоналізм діяльності. За визначенням А.Деркача „професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих і ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток спеціаліста" [2, с. 67].

Акмеологічними інваріантами професіоналізму Ю.Гончаров і А.Огнєв вважають такі якості як проникливість, комунікабельність, емпатія, уміння психологічного впливу, уміння організувати взаємодію. Причому, ці якості, на їх думку, виявляються в залежності від специфіки сфери професійної діяльності. Ми ж вважаємо, що педагогічна діяльність є такою, яка потребує сформованості усіх цих якостей в однаковій мірі, особливо це стосується творчості і креативності, які на, наш погляд, є професійно важливими якостями, а не інваріантами. Досліджуючи педагогічну діяльність з точки зору акмеологічної теорії, ми особливо виділяємо як необхідні такі якості: креативність та педагогічного мислення.

У психолого-педагогічній літературі поряд з поняттям „творчість" зустрічається і термін „креативність". Терміном „креативність" частіше користуються, характеризуючи творчі досягнення особистості. Є.Фромм в креативності людини вбачає її здатність дивуватися і пізнавати, вміння розв'язувати нестандартні ситуації та здатність відкриття нового і глибоко усвідомлювати цей новий досвід [10, с. 233-247]. Цієї ж позиції щодо визначення поняття „креативність" притримується Н.Роджерс: „Це здатність суб'єкта виявляти нові рішення проблем … креативність є сила, яка сприяє позитивній самооцінці та забезпечує саморух індивіда у його розвитку" [7, с. 165]. Дж. Гілфорд, характеризуючи креативність людини, виділяє такі якості мислення: рухливість, тобто кількість ідей, що виникають в одиницю часу; гнучкість – здатність переключатися з однієї ідеї на іншу; оригінальність – здатність відтворювати ідеї, які відрізняються від загальноприйнятих

поглядів; допитливість – здатність розробити гіпотезу; ірревалентність – логічна незалежність реакції від стимулу; фанатичність – повна відірваність відповіді від реальності за присутністю логічного зв'язку між стимулом та реакцією. Учений перелічені якості визначив як „дивергентне мислення", яке виявляється коли треба розв'язати по-новому проблему. „Конвергентне" ж мислення орієнтується на відомі підходи до вирішення проблем [3, с. 12].

Творчі можливості людини в сучасній психології трактуються як якості індивідуума, що обумовлюють його здатність до соціально-значущої творчої активності. Таким чином, вчені розрізняючи поняття „креативність" та „творчість", використовують дві характеристики: процесуально-результативну – для визначення творчості та суб'єктивно зумовлену – для визначення креативності [9, с. 67].

Розглядаючи особистісні якості майбутнього вчителя, що впливають на розвиток його педагогічної творчості, ми погоджуємося з висновками В.Сластьоніна та Л.Подимової – ці якості тісно пов'язані зі способами творчого самовираження вчителя [9]. Ми також згодні з думкою В.Радула про те, що для соціально зрілого вчителя „... професійна діяльність має творчу спрямованість, що передбачає не стандартизацію програм та методик, а створення умов для перетворення педагогічної праці в сферу постійного творчого пошуку?" [6, с. 4]

Характеризуючи професіоналізм особистості майбутнього вчителя, вважаємо за необхідне виділити наступні його якості: гуманістично-світоглядна позиція, яка вимагає від вчителя індивідуального підходу до кожного учня та розвинуте професійно-педагогічне мислення, що є основою формування умінь ставити цілі, усвідомлювати педагогічні задачі, планувати свою та учнівську діяльність, адекватно оцінювати її результати. Ми поділяємо позицію Л.В.Антропової, яка вважає головним завданням вищої педагогічної освіти формування у майбутніх вчителів критеріального мислення, яке включає в себе дослідницький, проективний та управлінський типи мислення. Учений звертає увагу на те, що дослідницький тип є необхідною основою для вивчення дитини та педагогічного процесу, проективний – дозволяє побудувати модель педагогічного процесу, управлінський – забезпечує впровадження в практику моделі педагогічного процесу [1, с. 120]. Ефективність та продуктивність різних видів педагогічної діяльності, на думку В.А.Кушніра, залежить, насамперед, від сформованості у вчителя критичного мислення, яке пов'язане з логічним аналізом. Учений зауважує, що процес становлення критичного мислення педагога починається у стінах навчального закладу і триває все професійне життя. У своїх дослідженнях В.Кушнір розглядає три рівні критичного мислення – об'єктний, суб'єктний і діалогічний. За визначенням вченого, критичне мислення першого рівня дозволяє учителю на основі теоретичних знань розв'язувати вправи, задачі за схемою „діяльність за зразком". На рівні суб'єктного мислення вчитель (на відміну від першого) володіє діалектичним мисленням, може виробляти на основі аналізу часткових логік власну „монологіку" підпорядковуючи їй педагогічний процес. „... педагог діалогічного рівня мислення сприймає різні логіки педагогічного

процесу як окремі системні аспекти його складної реальності й виробляє у собі діалог логік – діалогіку, яка є відображенням суперечності й парадоксальності педагогічного процесу" [4, с. 58-60]. Таким чином, спираючись на акмеологічну теорію та наукові висновки В.Кушніра вважаємо за необхідне формувати критичне мислення майбутніх вчителів – випускників магістратури як важливої складової їх професіоналізму.

„Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних умінь і навичок, у тому числі тих, що ґрунтуються на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою стабільною продуктивність" [5, с. 74].

Отже, професіоналізм особистості і діяльності – це дві сторони одного й того ж явища, які знаходяться у динамічній єдності між собою. Саме цей феномен і допоміг нам виявити деякі акмеологічні умови і фактори формування професіоналізму майбутнього учителя магістра.

Аналіз педагогічних джерел свідчить про те, що змішування понять „умови" та „фактори" утруднюють пізнання педагогічного процесу, тому що ототожнюються обставини, які виражають детермінованість діяльності людини з тими об'єктивними факторами, в яких вона виступає як практика. Для того, щоб детермінувати діяльність людини, об'єктивні умови повинні об'єднатися з нею, створити щось відносно цілісне, стати об'єктивним фактором процесу. Узагальнюючи категорію „умови" в педагогічному процесі, П.Б.Торопов характеризує її як стійкий детермінований зв'язок двох або більше явищ, в якому будь-яка зміна „середовища" призводить до зміни явищ. Тобто, умови – це середовище, в якому відбувається реалізація причинно-наслідкових зв'язків між окремими предметами, явищами або процесами. Визначення умов, на думку дослідника, передбачає визначення стійкої детермінації між явищами того середовища, в якому даний зв'язок об'єктивно існує. Визначаючи умови та фактори формування учителя-професіонала, ми спирались на висновки І.Леонова, який аналізуючи ці поняття, у факторі вбачає причину, конкретну рушійну силу процесу, яка здатна покращити один або декілька показників його якості, а в умовах – обставини або середовище в яких діє фактор.

Таблиця 1

Акмеологічні фактори становлення педагогічного професіоналізму студента магістратури у навчальному процесі

Сприяють формуванню професіоналізму	**Гальмують формування професіоналізму**
Діяльнісний, продуктивний характер навчання	Репродуктивний характер навчання
Формування навичок цілеполягання (уміння ставити близькі та віддалені цілі)	Недооцінка викладачем цільового компоненту професійної освіти

Формування у студентів умінь пошуку інформації	Виключна орієнтація на готову навчальну інформацію
Навчання в задачній формі, створення ситуації вибору	Інваріативні способи навчання
Організація взаємодії в діалозі	Переважно монологічний характер навчання
Опора на рефлексивні процеси студентів	Опора на відтворення навчальної інформації
Створення ситуації успіху у навчанні	Очікування невдач
Демократичний стиль викладання	Авторитарний стиль, каральне середовище
Використання творчих завдань, завдань на складання НПЗ	Делегування виконавських функцій репродуктивного характеру
Опора на внутрішні мотиви студентів	Опора на зовнішні механізми мотивації навчання
Формування адекватної самооцінки власної діяльності	Порівняння отриманого результату із загальноприйнятими еталонами
Наявність ціннісних орієнтацій (мотивів), професійної спрямованості	Невизначеність щодо професії вчителя початкових класів
Активна життєва позиція	Пасивна життєва позиція
Потреба в пізнанні нового	Несформованість пізнавальних інтересів
Ініціативність в процесі оволодіння практичними професійними навичками	Пасивність та інертність
Високий рівень самостійності у навчанні	Низький рівень самостійності або страх відповідальності за прийняте рішення
Прагнення до прояву своєї індивідуальності	Схильність до конформізму
Прагнення до лідерства	Бажання „відсидітись в тіні”
Широкі інтереси, захоплення справою	Нудьга
Впевненість у собі	Тривожність, психічна скутість, напруженість
Адекватна самооцінка	Занижена самооцінка

Вивчення основних положень акмеологічної теорії, аналіз педагогічної літератури, спостереження процесу професійної підготовки студентів у магістратурі свідчать про існуючий розрив між тим, що і як робить студент під час навчальної діяльності і тим, як він відтворює цю діяльність під час педагогічної практики. З концептуальної точки зору нашого дослідження, студент – це головний компонент педагогічної системи вищої школи, а сформований професіоналізм його майбутньої діяльності та професійно-значущі якості – кінцевий продукт і показник ефективності ВНЗ. Успішність реалізації цього завдання залежить від подолання у вищому педагогічному закладі розбіжностей між професійною підготовкою майбутнього вчителя та реальною педагогічною діяльністю. З метою подолання цих розбіжностей у процесі підготовки майбутнього вчителя до визначеного виду діяльності необхідним, на нашу думку, є зіставлення особливостей педагогічної діяльності та діяльності студентів у процесі професійної підготовки, проведене В.А.Семиченко [8, с. 52-56.]. Метою вченої було отримання відповіді на запитання: „Чи забезпечує процес професійної підготовки майбутньому вчителеві повні можливості підготуватися до майбутньої професії?” Виявлені розбіжності та їх аналіз у ході теоретико-експериментальних досліджень дозволили зробити наступний висновок на основі парадоксальних даних: „... саме студенти, найбільш адаптовані до структури навчальної діяльності, відчувають значні труднощі у процесі професійної діяльності: адже вони оволодівали зовсім іншим змістом і структурою діяльності, формували в себе відповідні до навчального процесу, але відмінні від професійної діяльності цілі і цінності. За цим нерідко стоїть глибоке розчарування у професійному виборі, у педагогічній дійсності, образа на навчальний заклад, що не підготував „як слід” до професійної діяльності. Необхідно урахувати виявлені відмінності ще у процесі професійної підготовки, створювати умови для подолання цих розбіжностей, забезпечувати впровадження у навчальний процес цілей і цінностей професійної діяльності як провідних детермінант діяльності студентів”.

Погоджуючись з цією думкою, ми вважаємо, що уникнути певною мірою цих розбіжностей у процесі формування професіоналізму майбутніх вчителів можливо, якщо навчання буде ґрунтуватися на таких дидактичних принципах: цілеспрямованості, інтеграції, діяльнісному підході та принципах евристичного навчання та ін. Реалізація цих принципів під час формування у студентів відповідних професійних умінь забезпечить, на наш погляд, цілісність педагогічного процесу шляхом укріплення зв’язків між змістом, засобами та формами навчання через акмеологічний підхід, універсалізацію знань та умінь з різних навчальних дисциплін.

Спираючись на цю думку, ми визначили акмеологічні фактори, що впливають на подолання цих розбіжностей.

Таблиця 2

Фактори, що впливають на подолання розбіжностей у навчальному процесі під час формування професіоналізму вчителя-магістра

Педагогічна діяльність	**Навчальна діяльність**	**Фактори, які впливають на подолання розбіжностей**
Поліфункціональність: одночасна реалізація освітньої, виховної та розвивальної функції у кожній події педагогічної дійсності	Професійні функції у свідомості студента відокремлені. Він здобуває ЗУН, що забезпечують реалізацію кожної з цих функцій на різних навчальних предметах, не усвідомлюючи множинний смисл педагогічних задач	Навчання студентів визначенню дидактичної, виховної та розвивальної цілей завдань, які вони ставлять перед учнями, дидактичному цілепокладанню. Усвідомлення поліфункціональності різних завдань
Варіативність – відсутність жорсткої детермінованості подій. Імпровізація та спонтанні зміни на уроці	Жорстка детермінованість подій, чіткий алгоритм роботи за навчальними програмами, готовність до отримання універсальних засобів розв’язання педагогічних задач	Формування готовності до імпровізації під час складання, підбору та постановки різних завдань перед учнями в залежності від навчальної ситуації. Розв’язання навчально-професійних задач
Постійна діяльність у кількох „вимірах”. Кожний поточний момент діяльності є безперервною проекцією та зіставленням майбутнього і минулого	Орієнтація на вирішення завдань сьогодення. Кожна сесія „відсікає” цілий цикл навчальних предметів, опанування якими може бути успішним і без професійного становлення	Навчання складанню і розв`язуванню завдань з урахуванням рівня розвитку учнів. Постановка завдань випереджального характеру. Складання завдань з метою актуалізації попередньо засвоєних знань і способів дій та індивідуальної освітньої траєкторії. Розв’язання навчально-професійних задач

Інтегративність: кожне педагогічне рішення приймається через інтегральну оцінку подій	Фрагментарний характер і чіткі розмежування. Вивчення ізольованих якостей об'єктів в різних навчальних дисциплінах. Високий рівень абстрагування, що призводить до ігнорування цих якостей та зв'язків	Міжпредметний підхід у навчанні студентів діагностуванню і передбаченню можливих утруднень учнів під час навчання. Урахування індивідуальних особливостей учнів під час розв'язування завдань. Складання завдань з різних предметів на формування у дітей узагальнених розумових дій. Розв'язання навчально-професійних задач
Багаторівневість взаємодій	Самостійна пізнавальна діяльність, можливості вибіркових взаємодій, відповідальність тільки за себе	Навчання педагогічному керівництву роботою учнів з підручником та педагогічній рефлексії. Складання запитань для інтерактивної роботи учнів. Розв'язання навчально-професійних задач
Постійне пізнання та дослідження педагогічних ситуацій. Пошуки найефективніших шляхів розв'язання педагогічних задач	Навчання на суто теоретичному рівні. Як наслідок – невміння застосовувати знання у конкретних ситуаціях. Неспроможність зробити теоретичні знання засобом пізнання шкільної дійсності	Ознайомлення з класифікаційними ознаками навчальних задач, складання завдань, спрямованих на ефективне розв'язання педагогічних задач. Складання і розв'язання навчально-професійних задач на основі реальних педагогічних ситуацій
Поведінка, що відповідає соціальній ролі. Обмеження багатоконтекстності відносин та поведінки	Демонстративний стиль спілкування. „Гра у педагога"	Формування педагогічної культури та навичок педагогічної техніки під час розв'язування навчально-пізнавальних завдань

Висновки. Отже, головним змістом акмологічного підходу до формування професіоналізму у студентів магістратури педагогічних спеціальностей є виявлення акмеологічних умов і факторів навчання. Саме від цих умов залежить становлення професіоналізму діяльності та розвиток

мотивації студентів до самореалізації в професії. Акмеологічні фактори є одними з головних детермінант професіоналізму майбутніх педагогів.

Напрямок подальших досліджень. Розробка технології реалізації педагогічних умов особистісного підходу у формуванні професіоналізму та професійного саморозвитку випускників магістратури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антропова Л.В. Теоретические основы формирования готовности учителя к педагогической деятельности в адаптивной школе: монография / – М.: Изд-во «Прометей», МГПУ, 2002. – 244 с.
2. Гилфорд Джон. Три стороны интеллекта / Д.Гилфорд // Психология мышления. – М.: Прогресс, 1965. – С. 433-454.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.А.Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. – 162 с.
4. Кушнір В. Особливості критичного мислення педагога / В.Кушнір // Рідна школа. – 2001. – №4. – С. 58-60.
5. Общая и прикладная акмеология: учеб. пособ.: В 2-х ч. / под ред. А.А.Деркача. – М.: РАГС, 2001. – 264 с.
6. Радул В. Соціальна зрілість особистості / В. Радул // Рідна школа. – 2007. – №4. – С.3-6.
7. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н.Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 164-168.
8. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. / В.А.Семиченко – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
9. Сластенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А.Сластенин, Л.С.Подымова. – М.: Магистр, 1997. – 224 с.
10. Фромм Э. Личность в современной культуре / Є.Фромм // Психология личности. – Самара: БАХРАХ, 1999. – Т.2. – 351 с.

АНОТАЦІЯ

Бєльчева Т.Ф., Бєльчев П.В. Акмеологічні основи управління формуванням педагогічного професіоналізму студентів магістратури. У статті розкривається акмеологічний підхід до формування професіоналізму майбутніх учителів – студентів магістратури, визначаються умови та фактори становлення педагога-професіонала.

***Ключові слова**: акмеологія, професіоналізм діяльності, професіоналізм особистості, умови і фактори.*

АННОТАЦИЯ

Бельчева Т.Ф., Бельчев П.В. Акмеологические основы управления формированием педагогического профессионализма студентов магистратуры. В статье раскрывается акмеологический подход к формированию профессионализма будущих учителей – студентов магистратуры, определяются условия и факторы становления педагога-профессионала.

Ключевые слова: *акмеология, профессионализм деятельности, профессионализм личности, условия и факторы.*

SUMMARY

Byelcheva T.F., Byelchev P.V. Akmeology basics of management framework formation of pedagogical professionalism of magister students. The article reveals akmeologic approach to forming professionalism future teachers – graduate students, the conditions and factors of becoming a teacher-professional.

Key words*: acmeology, professional activities, professional identity, conditions and factors.*